

Archeologienota

Elversele (Temse) – Meersstraat

Liesbeth Claessens

Temse
2018

Colofon

Rapporten van het archeologisch onderzoeksbureau All-Archeo bvba

Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Auteurs: Liesbeth Claessens

All-Archeo bvba
Laagstraat 12
9140 TEMSE

Wettelijk depot nummer
D/2018/12.807/53

© All-Archeo bvba

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever.

All-Archeo bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
2	Verslag resultaten bureauonderzoek	5
2.1	Administratieve gegevens	5
2.2	Archeologische voorkennis	6
2.3	Onderzoeksopdracht	7
2.3.1	Vraagstelling en randvoorwaarden	7
2.3.2	Beschrijving geplande werken.....	7
2.3.3	Werkwijze	10
2.4	Assessmentrapport	10
2.4.1	Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied.....	10
2.4.2	Historische beschrijving van het onderzochte gebied	17
2.4.3	Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader	21
2.4.4	Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese.....	26
2.4.5	Afweging noodzaak verder vooronderzoek	26
3	Samenvatting.....	28
4	Bibliografie	29
4.1	Publicaties	29
4.2	Websites	29
5	Bijlagen	30
5.1	Archeologische periodes	30
5.2	Plannenlijst	30
5.3	Fotolijst.....	30

1 Inleiding

Deze archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van de aanvraag van een omgevingsvergunning waarbij de totale oppervlakte van de ingreep in de bodem 1000 m² of meer beslaat, de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 3000 m² of meer bedraagt en waarbij de percelen helemaal buiten de archeologische zones liggen, opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones,¹ zoals bepaald in artikel 5.4.1 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Het onderzoeksgebied valt niet binnen een beschermde archeologische site, noch binnen een gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.²

Alle coördinaten die weergegeven worden, zijn uitgedrukt in Lambert 72, tenzij anders vermeld.

De uitvoering van vooronderzoek zonder ingreep in de bodem gaat steeds de uitvoering van vooronderzoek met ingreep in de bodem vooraf. Het doel van een archeologisch vooronderzoek wordt immers met een minimum aan destructie van het archeologisch erfgoed bereikt.

¹ <https://geo.onroenderfgoed.be>

² <https://geo.onroenderfgoed.be>

2 Verslag resultaten bureauonderzoek

Het doel van de archeologische bureaustudie is de aanwezigheid, aard en bewaringsomstandigheden van de archeologische monumenten te kunnen inschatten, de landschappelijke opbouw van het gebied te kennen, om de impact van de werken op het aanwezige archeologische erfgoed in te schatten en daaruit concrete aanbevelingen te formuleren voor de verdere prospectiestrategie.

2.1 Administratieve gegevens

Projectcode: 2018E288

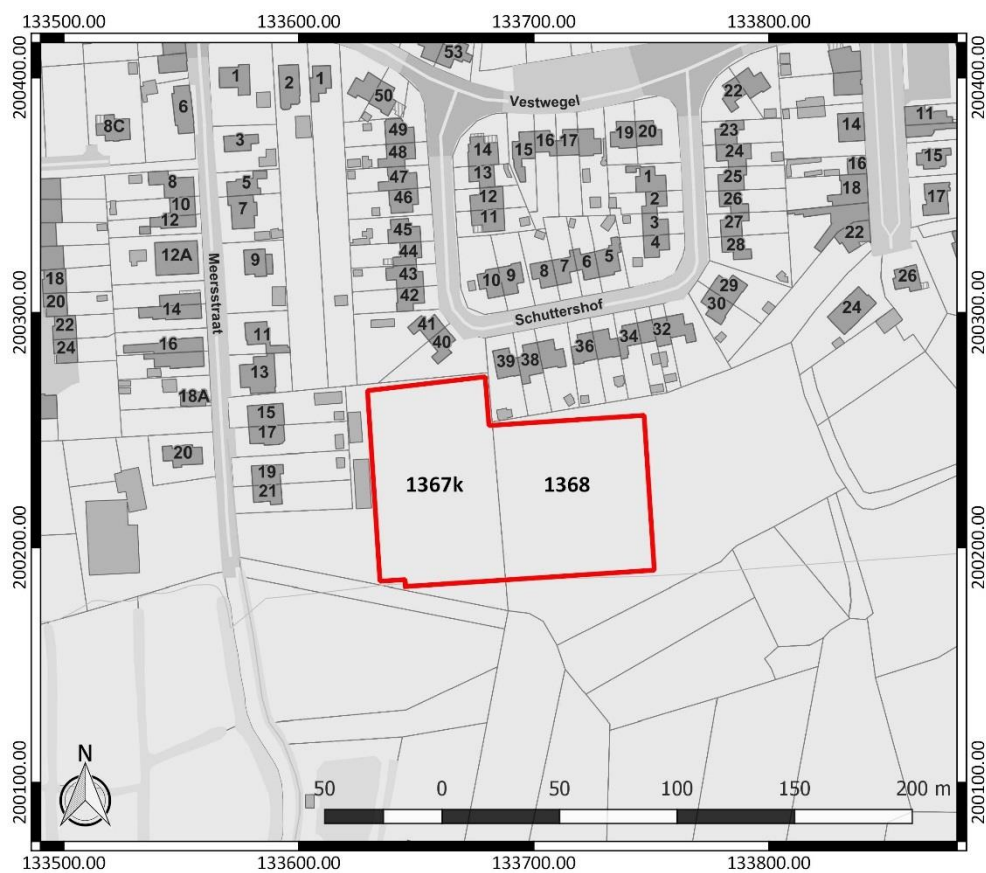
Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Locatie (provincie, gemeente, deelgemeente, adres, toponiem): Oost-Vlaanderen, Temse, Elversele, Meersstraat, Groot Broek

Bounding box x/y Lambert 72 coördinaten:

- 133629, 200266
- 133746, 200256
- 133751, 200190
- 133634, 200185

Kadastraal plan:

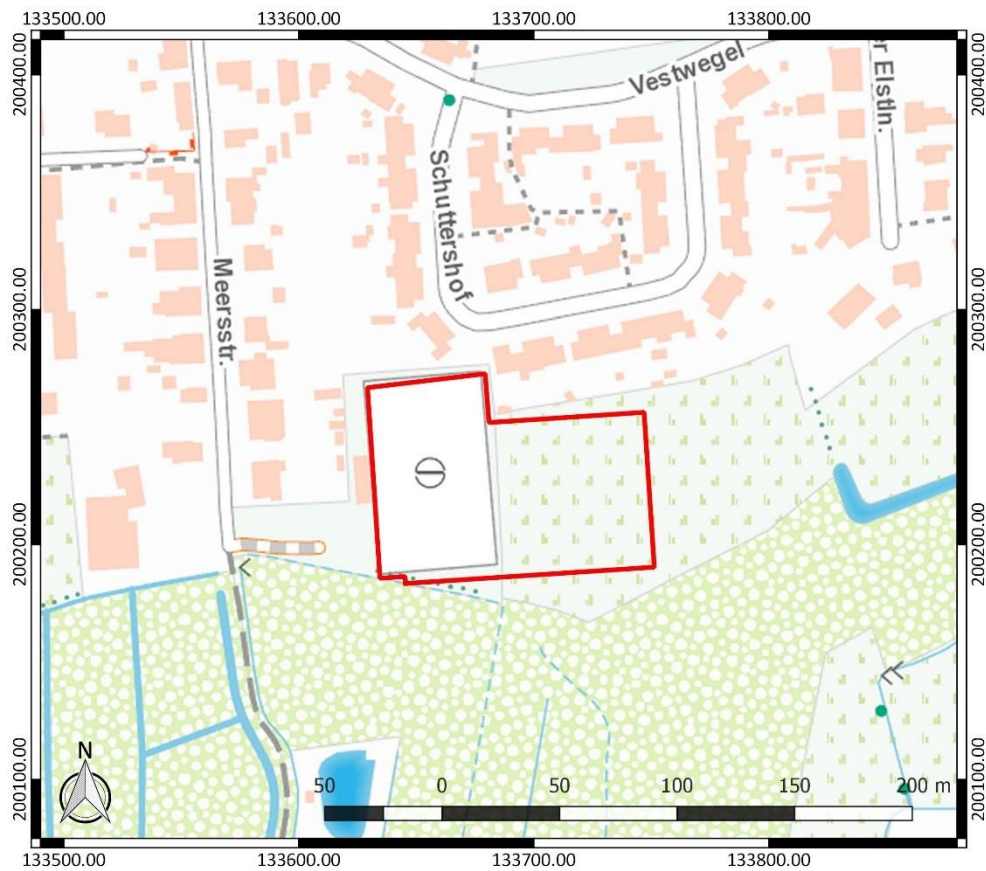

Figuur 1: Kadastraalplan met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

Kadastrale percelen: Temse, Afdeling 5, Elversele, sectie A, nummers 1367k en 1368

Oppervlakte onderzoeksgebied: ca. 8669 m²

Topografische kaart:

Figuur 2: Topografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.dov.vlaanderen.be>)

Begin- en einddatum uitvoering onderzoek: 31/05/2018 – 07/06/2018

Relevante termen uit de thesauri bij de Inventaris Onroerend Erfgoed: bureauonderzoek, steentijd, bronstijd, ijzertijd, Romeinse tijd, middeleeuwen, nieuwe tijd, nieuwste tijd, akkerland

Verstoorde zones: er zijn geen gekende verstoorde zones.

2.2 Archeologische voorkennis

Er is geen concrete archeologische voorkennis met betrekking tot het onderzoeksgebied.

2.3 Onderzoeksopdracht

2.3.1 Vraagstelling en randvoorwaarden

Naar aanleiding van de geplande werken ter hoogte van het onderzoeksterrein werd een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd. Hierbij staat de vraag centraal wat de impact zal zijn van de geplande werken op het archeologisch bodemarchief. Op basis daarvan wordt een afweging gemaakt of verder archeologisch onderzoek met ingreep in de bodem nodig is.

Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein?
- Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?

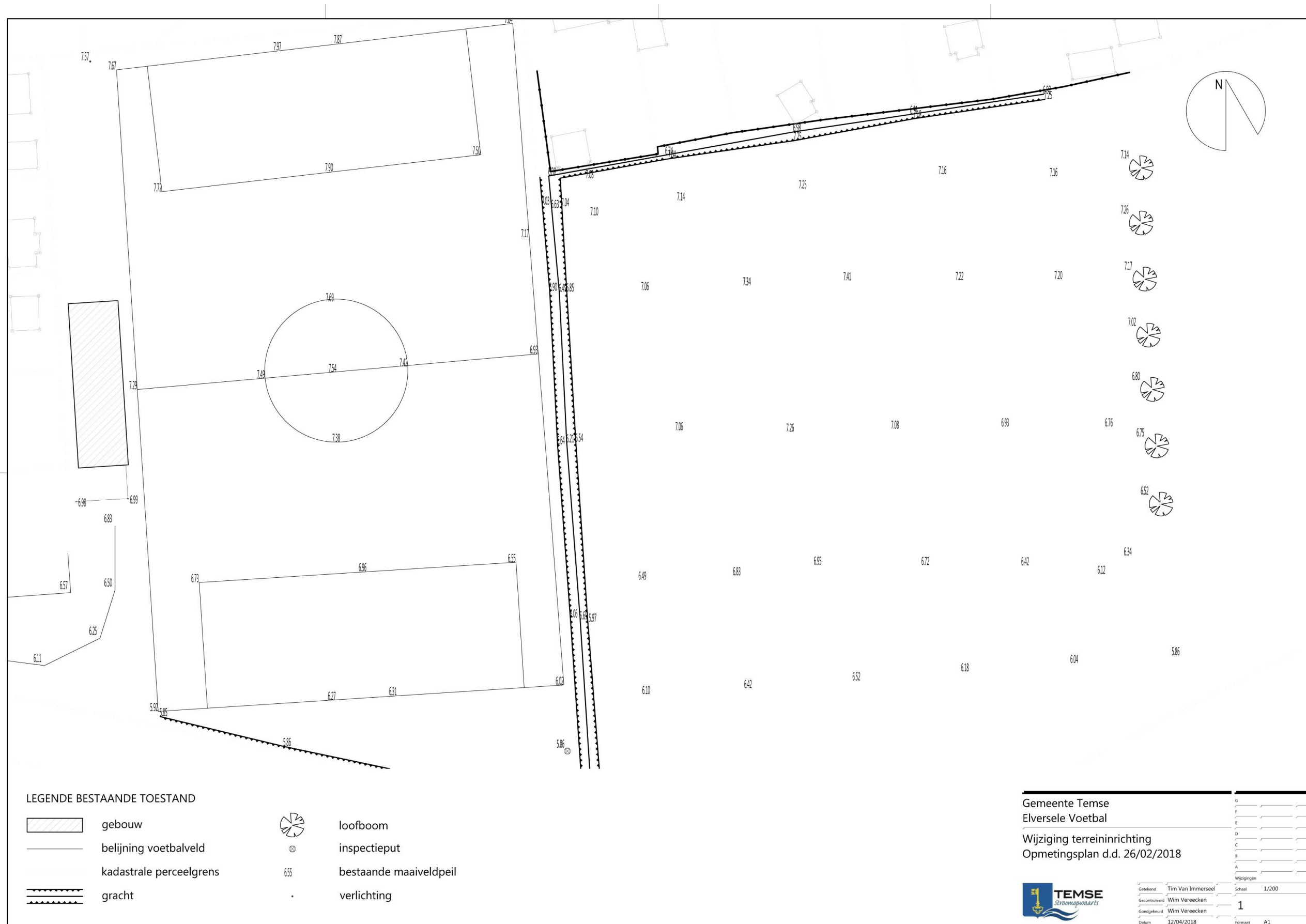
Randvoorwaarden: er zijn geen randvoorwaarden van toepassing.

2.3.2 Beschrijving geplande werken

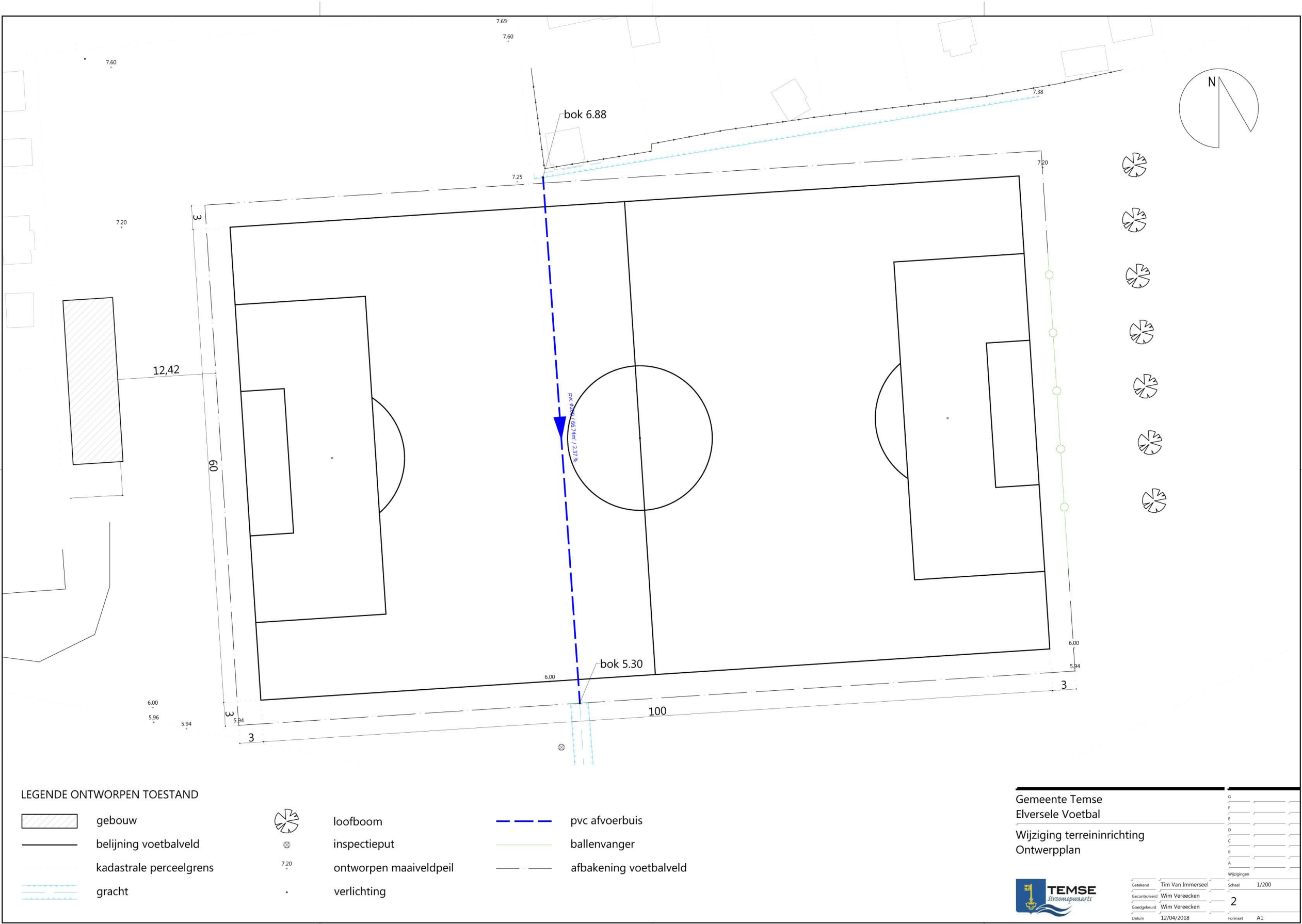
Op het terrein wordt de heroriëntering van een voetbalveld verwezenlijkt. Door de onteigeningsplannen voor de aanleg van een dijk door De Vlaamse Waterweg nv (voorheen Waterwegen en Zeekanaal nv), wordt een deel van het bestaande voetbalveld van Elversele ingenomen (Figuur 3), waardoor er onvoldoende speelruimte overblijft om bruikbaar te blijven. De gemeente Temse kwam met de oplossing om het veld 90° te roteren en het nieuwe veld officiële wedstrijdafmetingen te geven (50 x 100 m), met bijhorende vrije zones van 3 m. Het nieuwe veld zou dan deels in perceel 1368 komen te liggen, dat volgens het gewestplan in valleigebied gelegen is (Figuur 4). Het nieuwe terrein zal een hellingsgraad van 1,5 à 2% hebben.

De overige geplande werken bestaan erin de bestaande infrastructuur (doelen, ballenvangers, verlichting, ...) te verwijderen, om na het afronden van de overige werken terug te plaatsen op het nieuwe veld. Op perceel 1368 dienden een 25-tal geboortebosken verplaatst te worden. Dit is reeds uitgevoerd. Op datzelfde perceel is momenteel ook een beek aanwezig, die gedeeltelijk zal overwelfd worden en voorzien van drainage boven de buizen. Een deel van de beek zal ook worden omgelegd rondom het nieuw aan te leggen voetbalveld en worden aangesloten op het bestaande grachtenstelsel. Ter hoogte van de om te leggen gracht zullen enkele amfibieënpoeien worden aangelegd. Aangezien het terrein bestaat uit bolle akkers, zal de bovenlaag worden afgegraven en de grondlagen worden gescheiden, waarna het volledige terrein zal genivelleerd worden.

Het nieuwe voetbalveld wordt niet voorzien van drainagebuizen. Op de meeste plaatsen wordt er niet dieper afgegraven dan 30 cm, maar door de plaatselijke hoogteverschillen kan deze diepte toch overschreden worden, zowel ter hoogte van het bestaande voetbalveld, als ter hoogte van het nieuwe voetbalveld, om het nieuwe voetbalveld vlak te krijgen. Het restperceel zal opnieuw worden gevormd tot bolle akker door het hergebruik van de bestaande toplaag, waardoor de grondbalans 0 bedraagt. Het terrein zal vervolgens worden afgewerkt (frezen, inzaaien,...) en de nodige infrastructuur zal worden teruggeplaatst.

Figuur 3: Bestaande toestand (Gemeente Temse)

Figuur 4: Ontworpen toestand (Gemeente Temse)

2.3.3 Werkwijze

Het bureauonderzoek heeft betrekking op een zone die gekenmerkt wordt door een lage densiteit aan bebouwing in het verleden. Daarom wordt bijzondere aandacht besteed aan de landschappelijke opbouw en het landgebruik van het gebied.

Voor het bureauonderzoek zijn de aardkundige gegevens online opgezocht via www.dov.vlaanderen.be en www.geopunt.be. De geomorfologische kaart en de bodemerosiekaart zijn niet beschikbaar voor het onderzoeksgebied. Het historisch kaartmateriaal is georeferereerd geraadpleegd op www.geopunt.be.

Het belangrijkste beschikbare historisch kaartmateriaal werd geraadpleegd om de gebruiksgeschiedenis van het onderzoeksgebied van de laatste eeuwen zo goed mogelijk te kennen. Met de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (1771-1778), de Atlas der Buurtwegen (1841) en de Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van Popp (1842-1879) worden drie momentopnames bekeken, voorafgaand aan de stafkaarten. De informatie afkomstig uit historisch kaartmateriaal kan een impact hebben op de inschatting van de kwaliteit van het eventueel aanwezige oudere bodemarchief. Beschikbare stafkaarten en luchtfoto's van het onderzoeksterrein werden geraadpleegd op www.geopunt.be en op www.cartesius.be. Ze worden enkel weergegeven in voorliggende studie wanneer ze een relevante bijdrage kunnen leveren aan de onderzoeksvragen met betrekking tot de landschapshistoriek, de gebruiksgeschiedenis van het terrein of de evolutie van de historische bebouwing.

In het kader van de vraagstelling rond het archeologisch potentieel van het terrein werden de Centrale Archeologische Inventaris en de landschapsatlas geraadpleegd. De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen.

Tot slot werd ook de Erfgoedbank Waasland geraadpleegd. Die was tijdens de opmaak van de archeologienota helaas niet raadpleegbaar. Daarop werd per e-mail contact opgenomen met de Erfgoedbank Waasland, maar we mochten voor indiening van de archeologienota geen reactie vernemen.

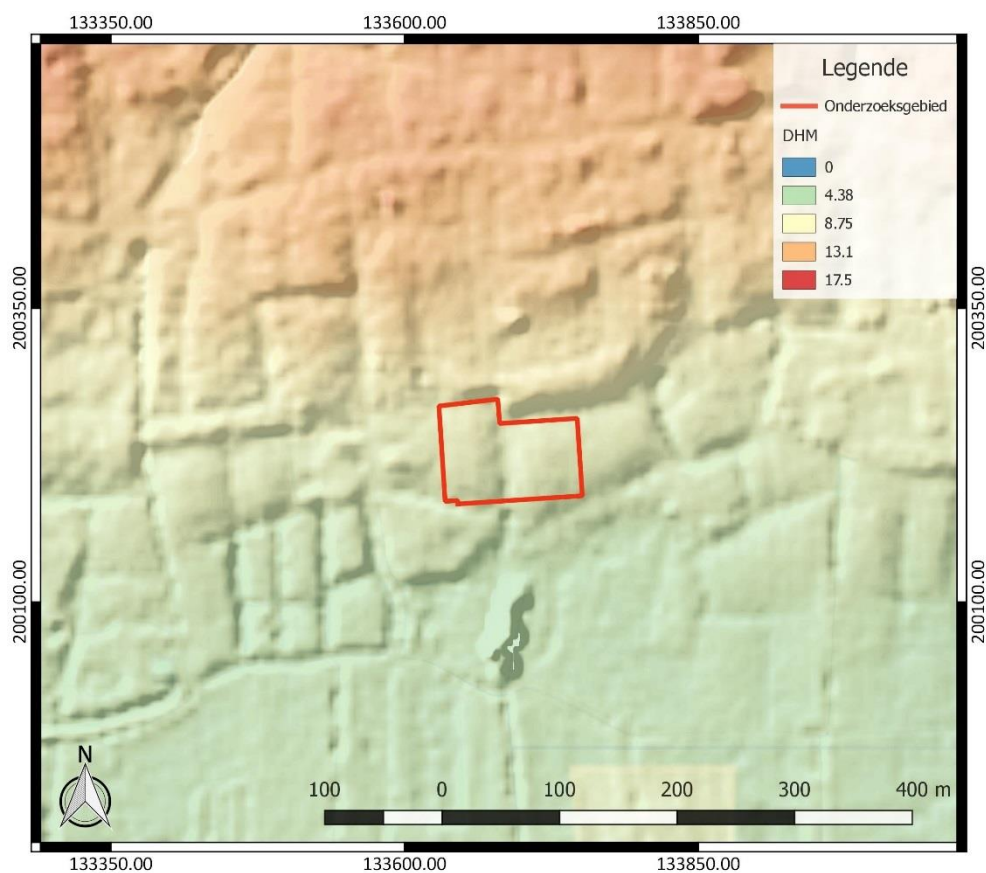
2.4 Assessmentrapport

2.4.1 Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied

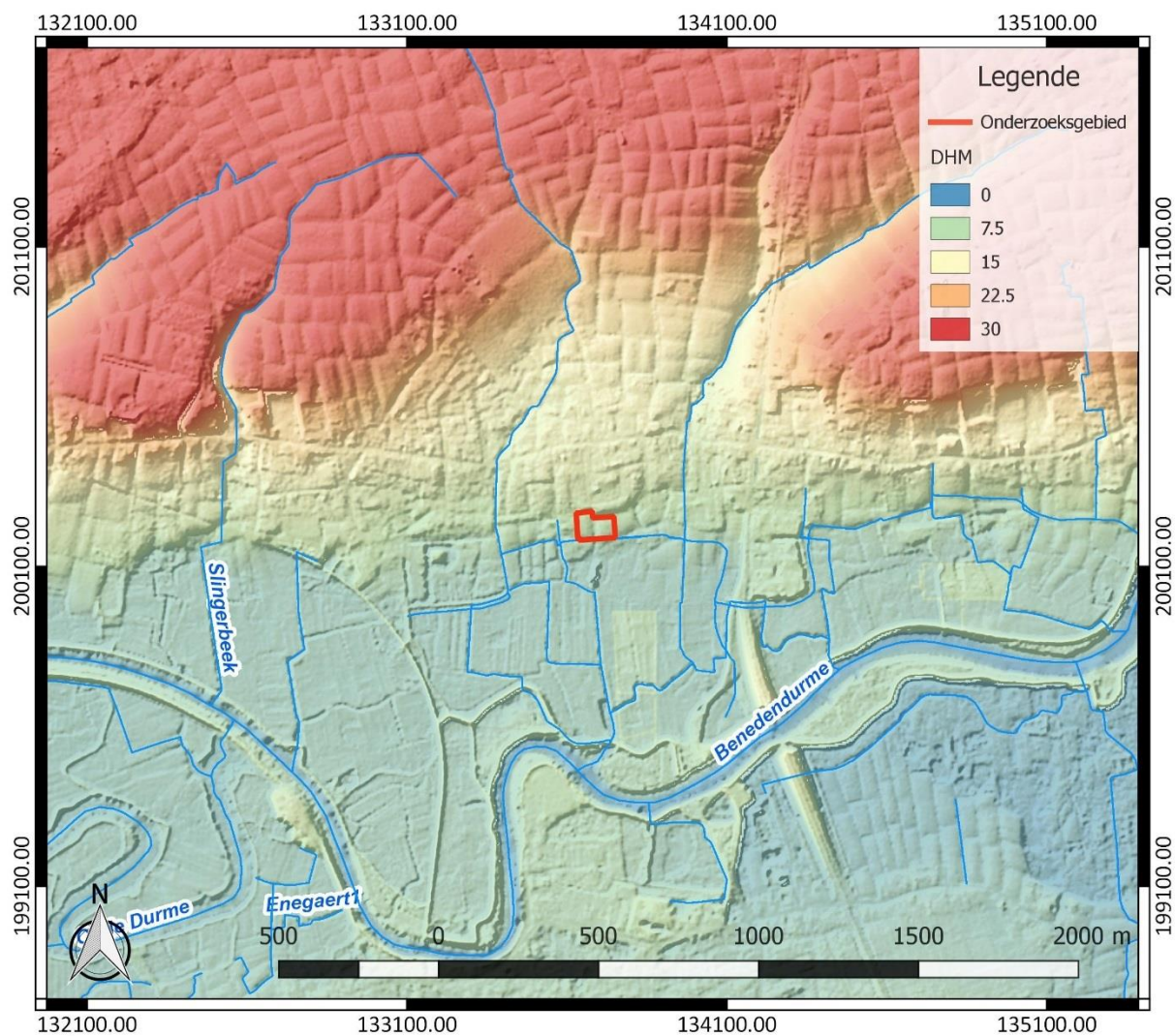
Het onderzoeksgebied is gelegen ten zuiden van het centrum van Elversele, deelgemeente van Temse (Figuur 5). Volgens het gewestplan is het terrein gelegen in woongebieden en in valleigebieden. Hydrografisch behoort het tot het Beneden-Scheldebekken. Op ca. 700 m ten zuiden van het onderzoeksgebied stroomt de Benedendurme. Ten oosten en ten westen lopen verschillende naamloze beken, die uitkomen in de Benedendurme. Deze beken worden met elkaar verbonden door een beek, die door het zuidelijke deel van het onderzoeksgebied stroomt (Figuur 7).

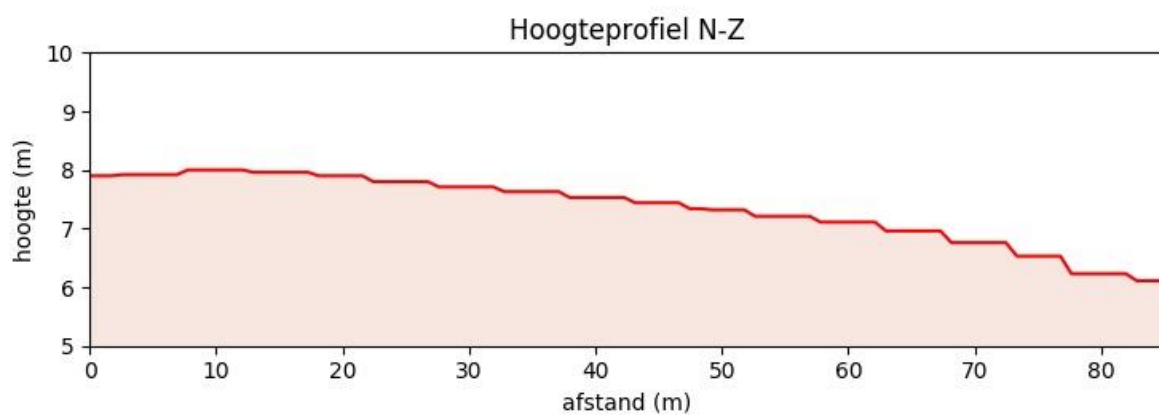
Figuur 5: Luchtfoto van 2017 met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.geopunt.be/kaart>)

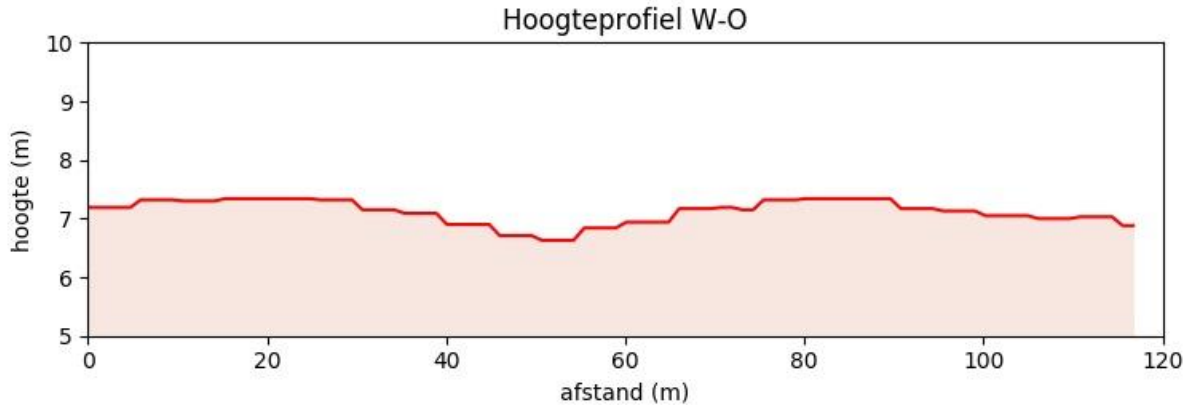
Figuur 6: Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m, met aanduiding van het onderzoeksgebied

Figuur 7: Hydrografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied, Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m (<https://www.geopunt.be/kaart>)

Figuur 8: Hoogteverloop van noord naar zuid over het onderzoeksgebied (www.geopunt.be/kaart)

Figuur 9: Hoogteverloop van west naar oost over het onderzoeksgebied (www.geopunt.be/kaart)

Het was voornamelijk tijdens het quartair dat het landschap zijn huidige uitzicht verkreeg. Vooral tijdens de koude perioden vond een sterke erosie plaats en een belangrijke uitschuring van de tertiaire lagen door rivieren. Zo ontstond een zwak golvend, laag heuvellandschap. Het centrum van Elversele is gelegen aan de voet van de zuidelijke helling van de cuesta.³ De Wase cuesta heeft over het algemeen een zuidwest-noordoost oriëntatie. Op de cuesta lopen de hoogtes op tot 30 m TAW.⁴ Het onderzoeksgebied bevindt zich aan de zuidelijke voet van de cuesta (Figuur 6 en Figuur 7). Het terrein kent een hoogte van 6,1 tot 7,9 m TAW (Figuur 8 en Figuur 9). De topografie loopt op naar het centrale deel van het terrein en helt af naar de randen toe. Een dergelijk microreliëf op perceelsniveau staat gekend als een “bolle akker”.⁵

De tertiaire ondergrond van het terrein (Figuur 10) bestaat uit de Formatie van Zelzate, dat voor het grootste deel bestaat uit het Lid van Ruisbroek. Dit wordt gekenmerkt door licht groengrijs tot grijsbruin zand, dat sterk fossielhoudend is en soms oesterschelpen bevat. Het uiterste zuiden van het terrein bestaat uit het Lid van Bassevelde, dat bestaat uit donkergrijs fijn zand tot zand en dat silt- en glauconiet- tot glimmerhoudend is.⁶

De quartairgeologische kaart (Figuur 11) geeft aan dat in het onderzoeksgebied fluviatiele afzettingen van het Holoceen en mogelijk Tardiglaciaal (Laat- Weichseliaan) voorkomen, met eronder eolische afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) en mogelijk Vroeg-Holoceen, en/of hellingafzettingen van het Quartair. Hieronder bevinden zich nog oudere fluviatiele afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen).⁷

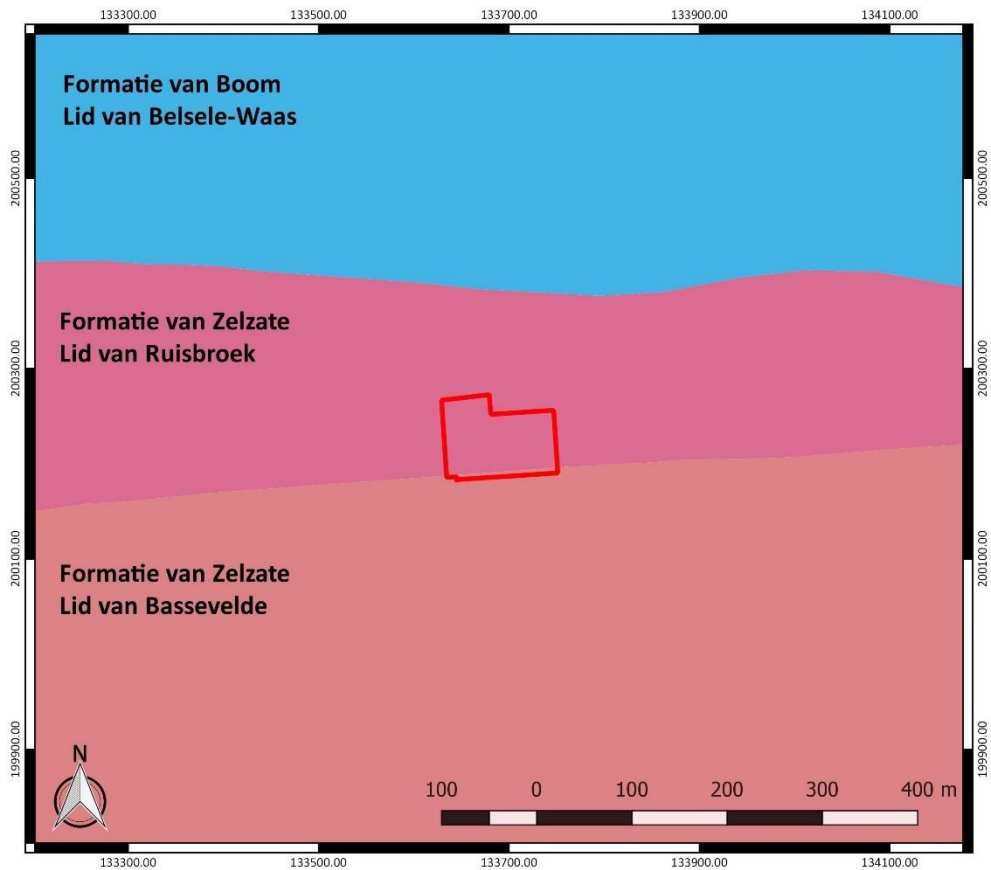
³ Thoen 1989, 15

⁴ Adams *et al.* 2002, 7

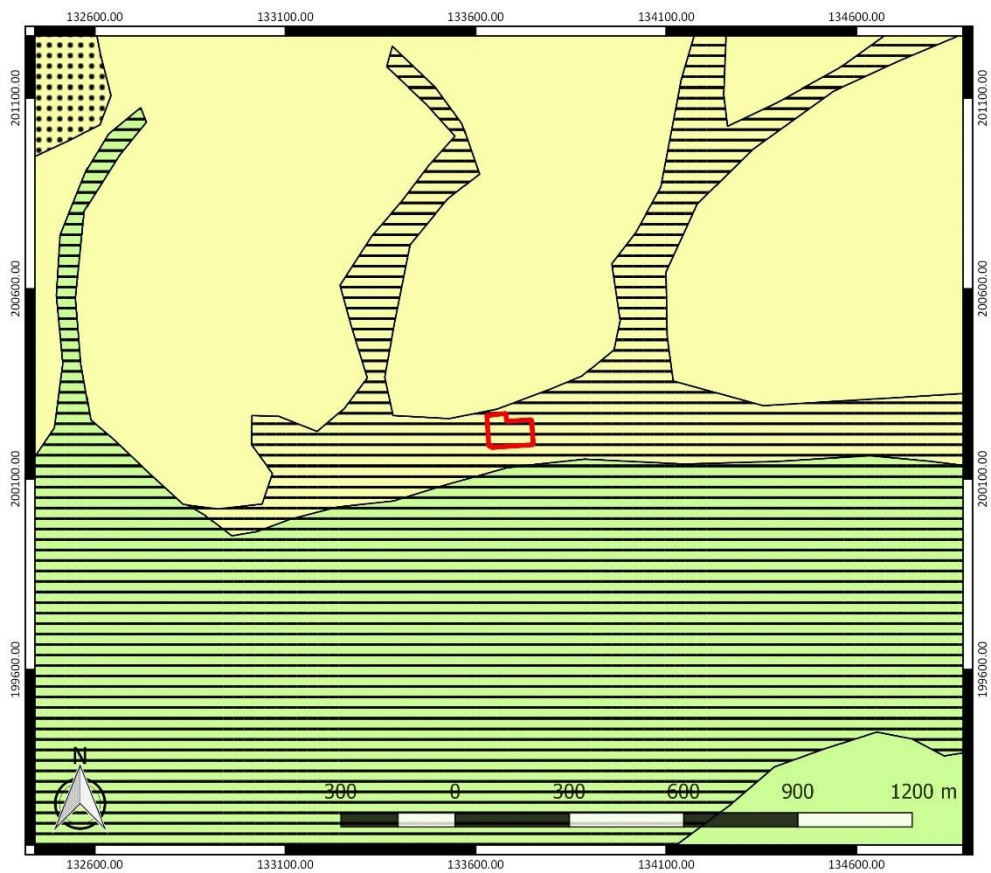
⁵ Adams *et al.* 2002, 7

⁶ www.geopunt.be/kaart

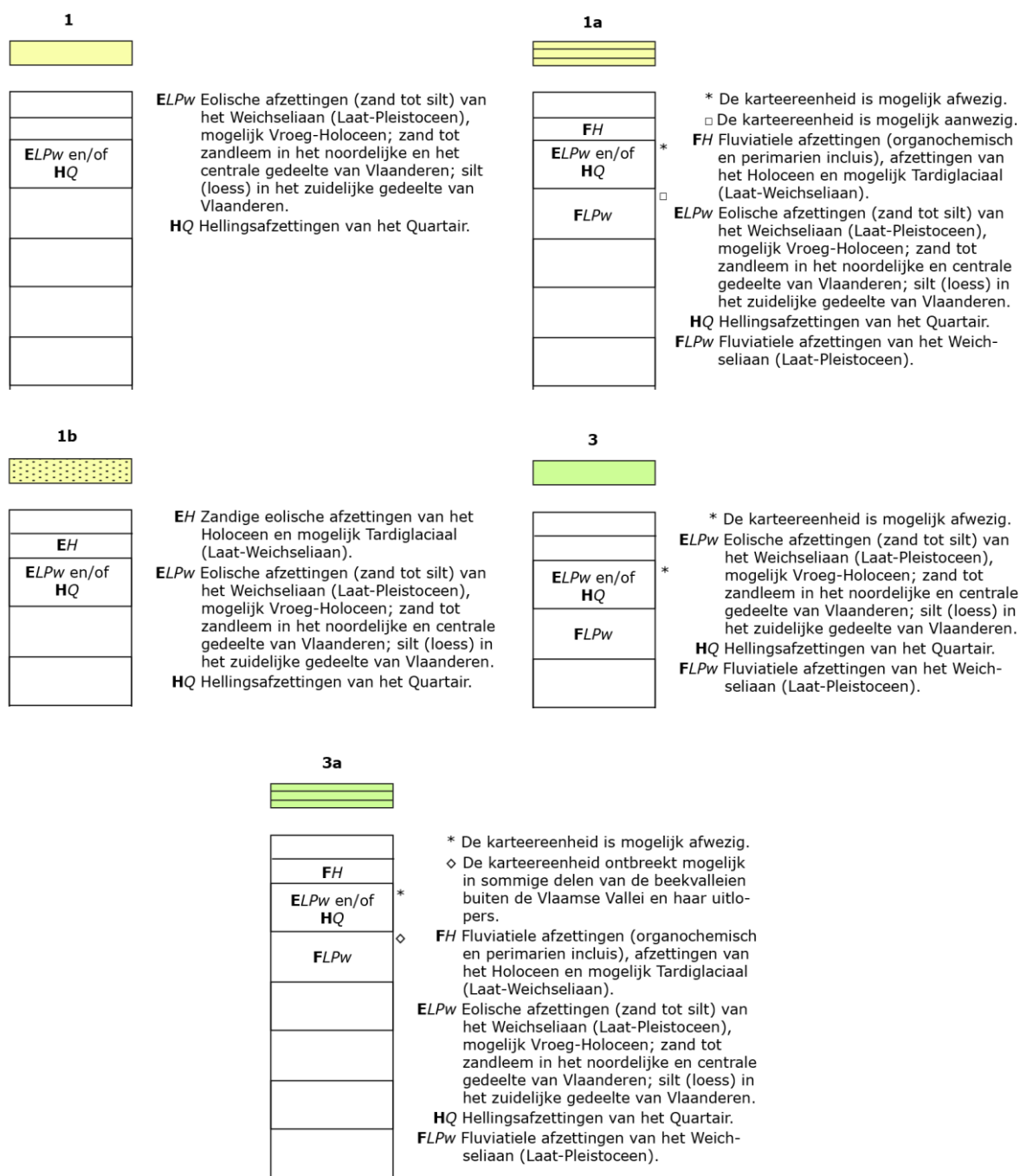
⁷ www.geopunt.be/kaart

Figuur 10: Tertiaire geologische ondergrond met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

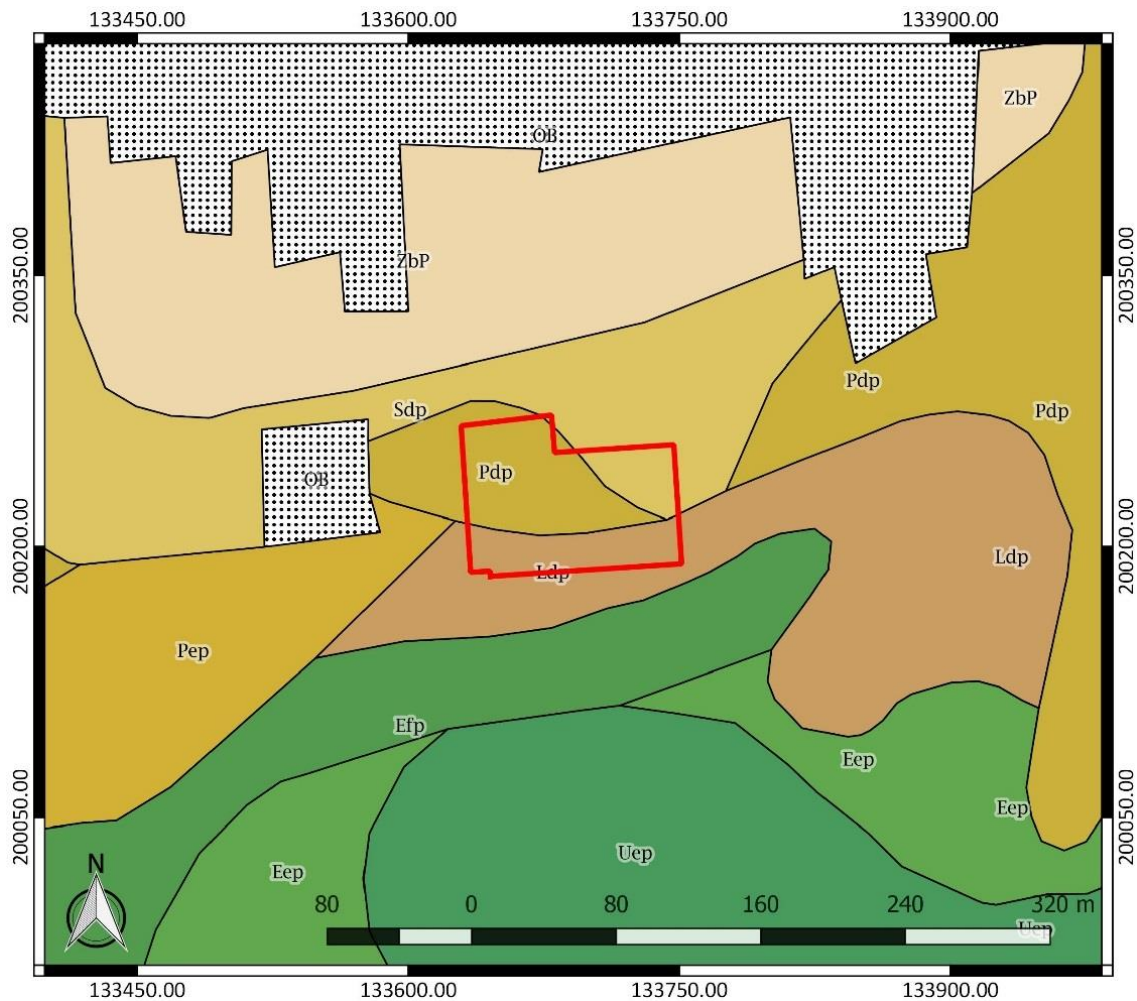

Figuur 11: Quartairgeologische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 12: Legende bij de quartairgeologische kaart (www.geopunt.be)

De bodemkaart (Figuur 13) toont dat in het onderzoeksgebied matig natte bodems zonder profiel te verwachten zijn. Het gaat meer bepaald over een licht zandleembodem centraal en in het westen van het terrein (Pdp), om een zandleembodem langs de zuidelijke rand (Ldp), en om een lemig zandbodem in het oosten van het terrein (Sdp). Deze bodems strekken zich ook verder uit naar het oosten en het westen, buiten het onderzoeksgebied. Meer noordelijk komen bebouwde gronden (OB) en droge zandbodems zonder profiel of met onbepaald profiel (ZbP) voor op de kaart. Ten zuiden van het onderzoeksgebied hebben we dan weer te maken met (zeer) sterk gleyige (zwarte) kleibodems zonder profiel (Efp – Eep – Uep).

Figuur 13: Bodemkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Op het DTM en het terreinprofiel (zie hoger) was reeds te zien dat zich op het terrein een zogenaamde bolle akker lijkt te bevinden. Een bolle akker wordt omschreven als een akkerperceel dat een gedrukt boogvormig profiel vertoont. Zowel in de lengte- als in de breedterichting vertoont het perceel een symmetrische opbouw en het centrum van het perceel heeft een uitgesproken niveauverschil met de akkerrand. De akkerrand wordt gekenmerkt door een terrasvormige opbouw van gracht tot akkerrand. De aanleg van de bolle akkers kan gesitueerd worden in de 15de en 16de eeuw en moet gezien worden als een grootschalige ontginningsoperatie. Ze werden aangelegd om de drainage en de fertiliteit van de grond te verbeteren, maar in tegenstelling tot de beddenbouw die elk jaar opnieuw werd aangelegd, was de bolle akker een blijvende structuur in het landschap en werden de akkers in een éénmalige gebeurtenis aangelegd.⁸

In het onderzoeksgebied is op de bodemgebruikskaat enkel gras te bemerken (Figuur 14). Dit beeld komt overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 5).

⁸ Ampe/Langohr 2006, 163-164

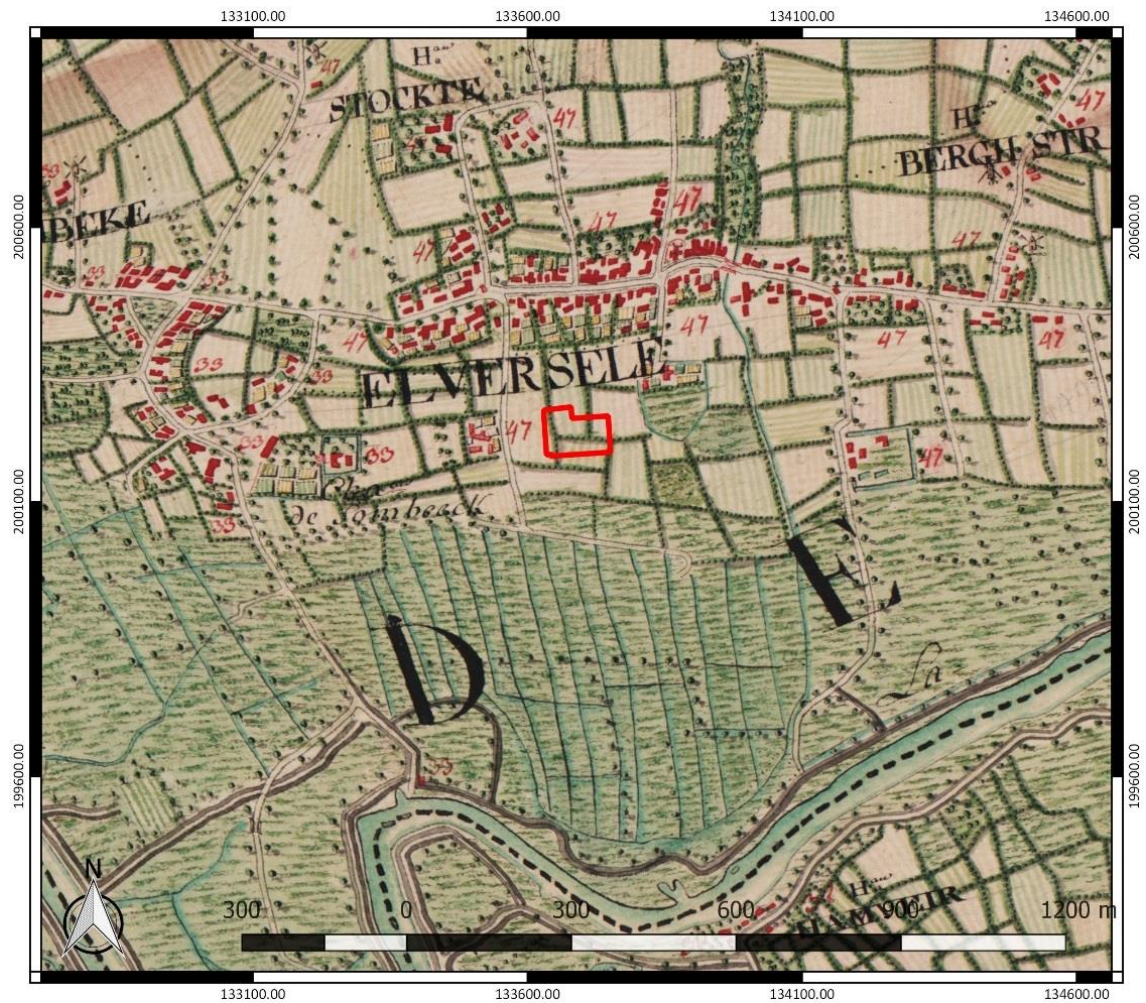
Figuur 14: Bodemgebruikskartaal met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

2.4.2 Historische beschrijving van het onderzochte gebied

Elversele kende vermoedelijk een eerste bewoning vanaf de Gallo-Romeinse periode op basis van archeologische vondsten. De eerste geschreven bron dateert uit 1221 en gaat over de tienden. Tot het einde van de 15de eeuw bleef Elversele echter een zeer gering dorp. Het lagere gedeelte langs de Durme bleef voornamelijk moerasgebied, maar er kwam een zekere ontwikkeling op gang op de hoger gelegen, zeer vruchtbare landbouwgronden. Elversele is een uitgesproken straatdorp met een licht centrale verbreding aan de kerk in het centrum.⁹

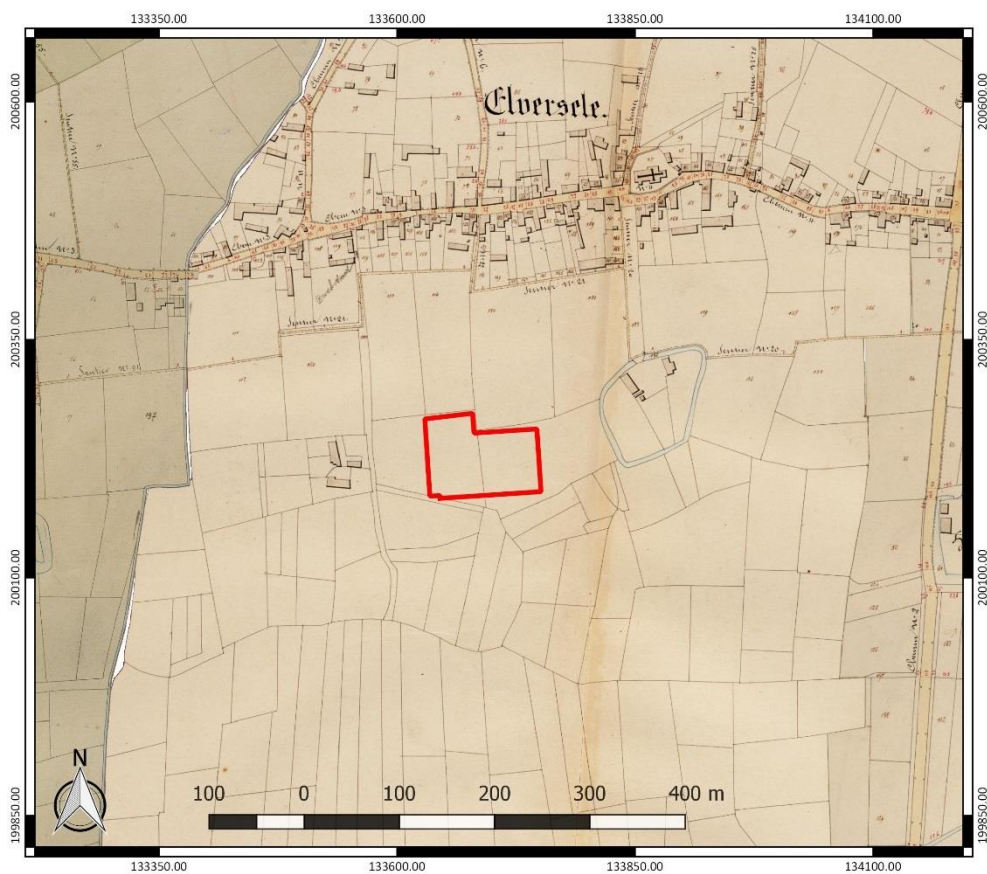
Op de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgemaakt op initiatief van graaf de Ferraris (1771-1778), is te zien dat het onderzoeksgebied in gebruik is als akkerland en grasland (Figuur 15). Ten noorden is de langgerekte dorpskern van Elversele te zien. Meer naar het zuiden scheiden moerasige gronden de Durme af van akkerland. De huidige Meersstraat is reeds te herkennen op de kaart, ten westen van het onderzoeksgebied. Erlangs zijn slechts enkele hoevegebouwen gelegen. Ten oosten van het onderzoeksgebied is een site met walgracht te zien.

⁹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Elversele [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/121044> (geraadpleegd op 1 juni 2018).

Figuur 15: Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

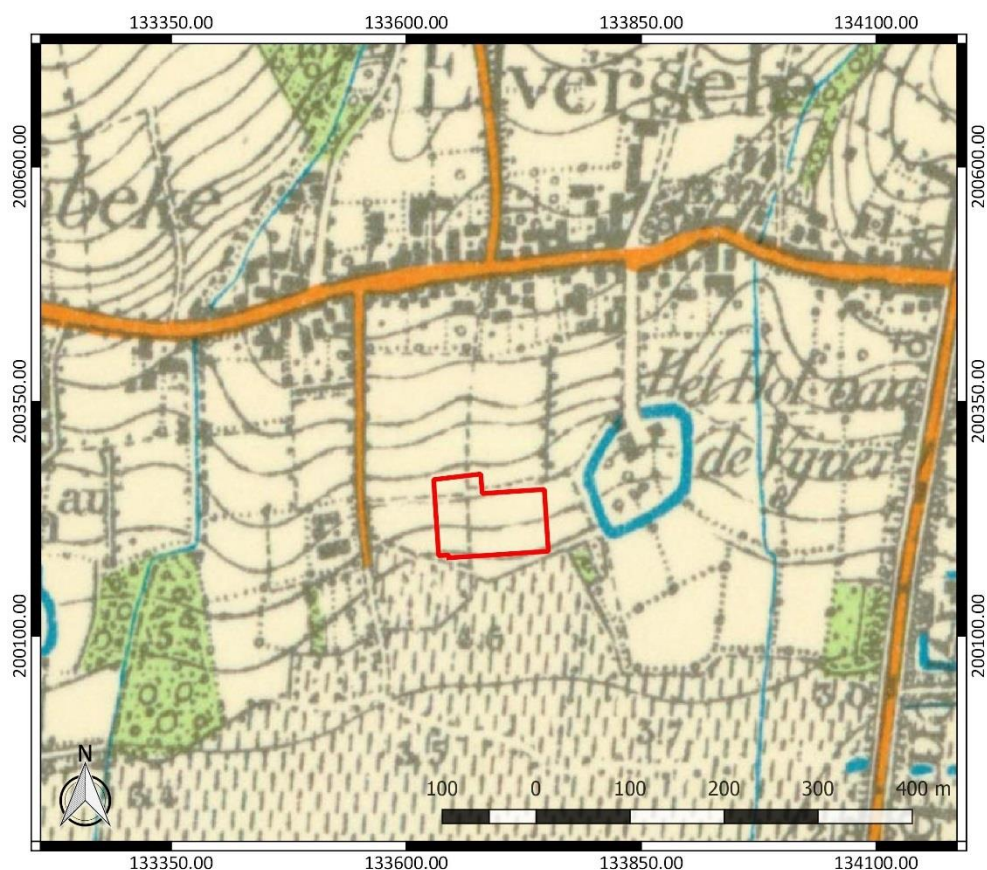
Op de Atlas der Buurtwegen uit 1841 en de Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van Popp uit 1842-1879 (Figuur 16 en Figuur 17) is nog steeds geen bebouwing te zien. Het terrein was waarschijnlijk nog steeds in gebruik als akkerland. De bebouwing ten westen en de walgrachtsite ten oosten zijn nog steeds aanwezig. Het centrum van Elversele lijkt niet te zijn veranderd. Ook op een topografische kaart uit 1909 (Figuur 18) is nog geen verandering te bemerken.

Figuur 16: Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 17: Atlas cadastral parcellaire de la Belgique met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 18: Topografische kaart uit 1909 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

Figuur 19: Luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 20: Luchtfoto uit 1979-1990 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Het is pas op een luchtfoto uit 1971 (Figuur 19) dat de bebouwing in de omgeving sterk is toegenomen. Binnen het terrein zelf is het westelijke perceel in gebruik genomen als voetbalveld. Het oostelijke perceel bestaat nog steeds uit grasland. De site met walgracht is nog steeds waarneembaar in het landschap. Een luchtfoto uit 1979-1990 (Figuur 20) toont een verdere uitbreiding van de bebouwing in de omgeving van het onderzoeksgebied. Het beeld komt overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 5). Enkel ten zuiden van het onderzoeksgebied is het in recentere tijden meer bebost dan vroeger.

2.4.3 Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader

De Centrale Archeologische Inventaris (CAI) vermeldt een aantal locaties in de omgeving van het onderzoeksgebied waar archeologische resten gekend zijn (Figuur 21 en Figuur 22). De in de nabijheid gelegen archeologische waarden en de locaties met een gelijkaardige landschappelijke ligging worden besproken. Ze zijn het relevantste om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten.

In de omgeving van het onderzoeksgebied zijn enkele resten gekend uit de steentijd. Het gaat onder meer om een concentratie vuursteenvondsten zonder verdere datering, geassocieerd met podzolbodems, die werden aangetroffen door middel van boringen (CAI ID 215862) ten oosten van het onderzoeksgebied.¹⁰ Tijdens een veldprospectie ter hoogte van de Warandestraat (CAI ID 37408) werden silexvondsten aangetroffen, waaronder zowel bewerkte als ongeretoucheerde en

¹⁰ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 215862, Klein Broek (geraadpleegd op 1 juni 2018)

verbrijzelde afslagen.¹¹ Een andere veldprospectie ter hoogte van de Dorpsstraat (CAI ID 39577) leverde drie niet nader bepaalde vondsten uit de steentijd op.¹²

Figuur 21: Overzichtskartaal Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://geo.onroerendergoed.be/>), weergegeven op het DTM 1 m en Hillshade DHM 5 m

Archeologische waarden uit jongere periodes dan de steentijd komen eveneens voor in de omgeving van het onderzoeksgebied. Het gaat om resten uit de Romeinse periode, de middeleeuwen, de nieuwe tijd en resten van onbepaalde datering.

Tijdens hetzelfde booronderzoek waar vuursteenvondsten werden aangetroffen (CAI ID 215862) werd ook handgevormd aardewerk gerecupereerd dat niet nader gedateerd kon worden (mogelijk metaaltijden of Romeinse periode).¹³ Langs het Aquafinracé werden in zone 1 (CAI ID 157611) sporen aangetroffen die behoren tot de midden-Romeinse periode. Het gaat om een 6- of 9-palig gebouw, dat als 6-palig bijgebouw met eventuele aanbouw kan worden geïnterpreteerd. Zowel in de paalkuilen als in andere kuilen op het terrein werden enkele scherven aardewerk aangetroffen die op een datering in het begin van de 3de eeuw wijzen. Er werd ook een greppel vastgesteld, die

¹¹ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 37408, Warandestraat (WAS201) (geraadpleegd op 1 juni 2018)

¹² Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 39577, Elversele DMDB 10 (geraadpleegd op 1 juni 2018)

¹³ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 215862, Klein Broek (geraadpleegd op 1 juni 2018)

vermoedelijk te relateren is aan de midden-Romeinse bewoningssporen, maar er werd geen dateerbaar materiaal in aangetroffen om de connectie met zekerheid te maken.¹⁴

Middeleeuwse sporen zijn ten westen van het onderzoeksgebied te situeren (CAI ID 37428), waar zich het kasteel van Sombeke bevindt. De oudste fase gaat terug op een motte en een eerste kasteel, dat voor een deel slechts te herkennen valt aan antropogene reliëfverschillen. Deze kasteelsite gaat allicht terug op een verblijf van de heren van Sombeke. De heerlijkheid Sombeke maakte samen met een deel van Waasmunster deel uit van de heerlijkheid Beveren. De vroegste vermelding van de heren van Sombeke dateert uit 1448, maar de ontstaansgeschiedenis van de omgrachte site gaat vermoedelijk al terug tot het einde van de 12de eeuw. Het is niet geheel duidelijk of het om een late motte of een vroege site met walgracht gaat. Het eerste kasteel was reeds vervallen in 1631-1632. In een tweede fase werd een dubbele walgracht en een tweede kasteel aangelegd, waarvan de start in 1696 gedateerd wordt. De heropbouw duurde tot 1726. De 'conciërge' werd opgetrokken tussen 1726 en 1777, en de oostelijke residentie van het kasteel verdween na 1785. Later werd er een nieuw kasteel opgetrokken in neorenaissance-stijl.¹⁵

Net ten zuiden van het kasteel van Sombeke werd in een andere zone van het Aquafinracé een 6,5 m brede gracht gevonden, die hoogstwaarschijnlijk gerelateerd kan worden aan de nabijgelegen walgrachtsite en aan het kasteel. De gracht dateert vermoedelijk uit de 16de eeuw.¹⁶ Vondsten uit de late middeleeuwen en de nieuwe tijd werden eveneens aangetroffen tijdens het booronderzoek dat hoger al werd vermeld (CAI ID 215862). Het gaat om niet nader gedetermineerde fragmenten aardewerk.¹⁷

De laatste archeologische restanten in de onmiddellijke omgeving (ten noorden) van het onderzoeksgebied (CAI ID 211497) werden aangetroffen tijdens proefsleuvenonderzoek. Het gaat om resten van een bakstenen hoeve, (paal)kuilen, een waterkuil en greppels, die dateren uit de nieuwe tijd. Daarnaast werd er ook nog een zesposten-spijker aangetroffen, maar deze heeft een onbepaalde datering.¹⁸

In de ruimere omgeving van het onderzoeksgebied (Figuur 22) komen nog talrijke andere archeologische restanten voor. We bespreken eerst de locaties met een gelijkaardige landschappelijke ligging, op de zuidelijke flank van de cuesta.

Er werden silexresten aangetroffen tijdens veldprospecties ter hoogte van CAI ID 37372, maar deze artefacten blijken weinig betrouwbaar en kunnen niet met zekerheid aan de steentijd worden toegekend. Op een veld ten zuiden ervan (CAI ID 37353) werd dan weer een scherp aardewerk in prehistorische techniek aangetroffen, maar ook deze is weinig betrouwbaar en kan mogelijk ook uit de metaaltijden dateren. In een andere zone van het reeds vermelde Aquafinracé (CAI ID 157612, ten zuidwesten van locatie CAI ID 37424) werd een vondst van een mikrokling uit het mesolithicum gedaan.¹⁹

¹⁴ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 157611, Aquafinracé Elversele Fase 1 Zone 1 Site 1 (geraadpleegd op 1 juni 2018)

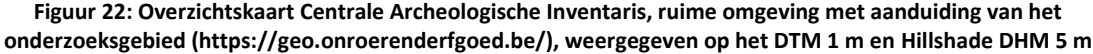
¹⁵ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 37428, Kasteel van Sombeke (WAS230) (geraadpleegd op 1 juni 2018); Agentschap Onroerend Erfgoed 2018: Kasteel van Sombeke [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/88462> (geraadpleegd op 1 juni 2018).

¹⁶ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 157611, Aquafinracé Elversele Fase 1 Zone 1 PSL 15 (geraadpleegd op 1 juni 2018)

¹⁷ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 215862, Klein Broek (geraadpleegd op 1 juni 2018)

¹⁸ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 211497, Sint-Magrietstraat (geraadpleegd op 1 juni 2018)

¹⁹ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 37372, E. Verstraetendreef (WAS63) (geraadpleegd op 5 juni 2018); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 37353, Zuidstraat (WAS7) (geraadpleegd op 5 juni 2018);

Andere sporen uit de metaaltijden zijn dan weer ten oosten van het onderzoeksgebied te situeren, in de Oostwijk (CAI ID 32706, incl. ongenummerde polygonen rond deze locatie). Hier werden talrijke sporen en vondsten aangetroffen, waaronder een gracht met zeer veel materiaal uit de late bronstijd, de vroege ijertijd, de late ijertijd en de Romeinse periode. Het aardewerk dat in de bewoningssporen gevonden werd, dateert uit ca. 475 – 400 voor Chr.²¹ Op dezelfde locatie werden ook talrijke vondsten uit de Romeinse periode aangetroffen. Op basis van het aardewerk kunnen de sporen voornamelijk in de 2de-3de eeuw na Chr. gedateerd worden. De sporen omvatten onder meer een grafveld met brandrestengraven. Verder zijn er ook nog resten van een ijzeroven, fragmenten

²¹ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 37206, Oostwijk 1 (geraadpleegd op 5 juni 2018)

van maalstenen, een grote concentratie tegulae en veel aardewerk gevonden.²² Aangrenzend ligt CAI ID 32704, waar zich een bewoningskern uit de Romeinse tijd bevindt. Samen met de omliggende percelen maken de bewoningssporen deel uit van een vicus. De opgraving gebeurde in de jaren '60 van de vorige eeuw. Meer informatie over deze locatie is niet voorhanden.²³

Op de reeds vermelde locatie waar veldprospectie gebeurde (CAI ID 37372) werden ook vondsten uit de middeleeuwen aangetroffen. Het gaat om zes fragmenten roodbeschilderd aardewerk uit de volle middeleeuwen. Ook aardewerk uit de late middeleeuwen werd gevonden, maar mogelijk moet rekening gehouden worden met intrusief materiaal, door de aanwezigheid van een oude spoorwegberm.²⁴ Ook op het zuidelijke perceel (CAI ID 37353) werden vondsten uit de late middeleeuwen en de post-middeleeuwse periode gevonden.²⁵

Op locatie CAI ID 37425, ten westen van het onderzoeksgebied, is een site met walgracht te situeren. De eerste boerderij werd 'de keete' genoemd, maar werd vermoedelijk kort na 1696 afgebroken of omgevormd tot monumentaal herenhuis. De omwalling bestond volgens kaartmateriaal zeker al in 1785 en gaat waarschijnlijk terug tot 1696. Het recentere herenhuis wordt ook wel 'het Steentje' genoemd.²⁶

Een laatste locatie met een gelijkaardige landschappelijke ligging is CAI ID 37424. Het gaat om een schandpaal met een wapenschild, dat op basis van de regeerperiode van de bezitter van het wapenschild (Jacob Laureyns, heer van Sombeke) gedateerd wordt tussen 1696 en 1717. De schandpaal was vermoedelijk opgesteld tegenover de kerk en de vierschaar van Sombeke. Eind 19de eeuw werd de paal opgegraven achter het hierboven genoemde 't Steentje'. Vandaag de dag staat de paal opgesteld in een voortuin aan Smoorstraat 12.²⁷

Het valt op dat de gekende archeologische waarden in de ruime omgeving van het onderzoeksgebied nagenoeg allemaal gesitueerd zijn op de flank van of op de hoogste delen op de cuesta. Andere gekende archeologische waarden in de omgeving van het onderzoeksgebied bevinden zich al op vrij grote afstand ten opzichte van het onderzoeksgebied of kennen een verschillende landschappelijke ligging. Ze zijn weinig relevant om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten. Daarom worden ze hier niet nader toegelicht.

Een vermelding waard is wel nog de grote cluster CAI locaties die zich op de top van de cuesta, ten noordwesten van het onderzoeksgebied bevindt. Het zou te ver leiden om alle locaties te bespreken, aangezien het archeologisch potentieel van de omgeving reeds is aangetoond op basis van de nabij gelegen locaties, maar hierover kan toch nog gemeld worden dat in deze regio alle periodes vertegenwoordigd zijn in het archeologisch bestand, van de steentijd tot en met de late middeleeuwen en de nieuwe tijd.

²² Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 37206, Oostwijk 1 (geraadpleegd op 5 juni 2018)

²³ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 37204, Steenakker 1 (geraadpleegd op 5 juni 2018)

²⁴ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 37372, E. Verstraetendreef (WAS63) (geraadpleegd op 5 juni 2018)

²⁵ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 37353, Zuidstraat (WAS7) (geraadpleegd op 5 juni 2018)

²⁶ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 37425, het Steentje (WAS227) (geraadpleegd op 5 juni 2018)

²⁷ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 37424, Smoorstraat (WAS226) (geraadpleegd op 5 juni 2018); Agentschap Onroerend Erfgoed 2018: Schandpaal [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/88568> (geraadpleegd op 5 juni 2018).

2.4.4 Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese

Na uitvoering van het bureauonderzoek kunnen de onderzoeksvragen die vooropgesteld werden, beantwoord worden.

Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein? Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?

Het onderzoeksgebied bevindt zich op de zuidelijke flank van een cuesta, meer bepaald in een gradiëntzone van hoger gelegen gronden op de cuesta naar lager gelegen gronden aan de Durme, naar het zuiden toe. Langs het onderzoeksgebied bevinden zich verschillende beekjes. Gekende archeologische waarden dateren uit de steentijd, de metaaltijden, de Romeinse tijd, de middeleeuwen en de nieuwe tijd. Ze kennen een gelijkaardige landschappelijke ligging, op de flank van de cuesta.

Voor de nieuwe en de nieuwste tijd beschikken we ook over historische kaarten en luchtfoto's om een inschatting te maken van de archeologische verwachtingen met betrekking tot deze periode. Op basis van het uitgevoerde bureauonderzoek blijkt dat het terrein lange tijd in gebruik was als akkerland. Ook de aanwezigheid van een zogenaamde bolle akker op de percelen, wijst op een lang gebruik als akkerland. In de 20ste eeuw werd het westelijke perceel in gebruik genomen als voetbalveld, dat vermoedelijk reeds enige negatieve impact op het aanwezige bodemarchief gehad heeft. Op basis van alle elementen uit het bureauonderzoek besluiten we dat het onderzoeksgebied een hoog archeologisch potentieel kent.

Wat is de impact van de geplande werken?

Binnen het volledige onderzoeksgebied worden werken gepland. De voornaamste werken omvatten het draaien van het voetbalveld, waarvoor infrastructuur dient verzet te worden, het terrein genivelleerd dient te worden en de gracht die door het onderzoeksgebied loopt dient te worden ingebuisd. Dit betekent dat de geplande werken een verstoring van het aanwezige bodemarchief kunnen teweegbrengen. De voornaamste werken zijn gesitueerd ter hoogte van het nieuwe voetbalveld, maar het valt niet uit te sluiten dat er ook een verstorende impact zal zijn in de niet overlappende zone van het oude voetbalveld. Het volledige onderzoeksgebied is dus bedreigd.

2.4.5 Afweging noodzaak verder vooronderzoek

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied een hoog archeologisch potentieel kent. In de omgeving bevinden zich verschillende gekende archeologische waarden, uit alle periodes vanaf de steentijd tot en met de nieuwe en nieuwste tijd. Het terrein is hoofdzakelijk in gebruik geweest als akkerland, en het westen van het terrein werd sinds de 20ste eeuw gebruikt als voetbalveld. De geplande werken zullen binnen het volledige onderzoeksgebied een negatieve impact op het bodemarchief hebben. Daaruit volgt dat bijkomend archeologisch vooronderzoek nodig geacht wordt in het kader van de geplande werken.

Geofysisch onderzoek is niet aangewezen omdat dit geen gegevens over de chronologie van de eventueel gedetecteerde fenomenen kan opleveren. Veldkartering is niet mogelijk binnen het onderzoeksgebied, omdat het volledige terrein in gebruik is als grasland.

Landschappelijk booronderzoek is wel relevant om de bewaringstoestand van de bodem en het potentieel op steentijd artefactensites in te schatten. Afhankelijk van het potentieel op steentijd artefactensites is mogelijk bijkomend booronderzoek nodig. Aangezien de geplande bodemingrepen op sommige plaatsen niet meer dan 30 cm zullen bedragen, maar door de plaatselijke hoogteverschillen van de bolle akker deze diepte wel overschreden wordt, is het van belang de diepte van het de relevante archeologische niveaus binnen het volledige onderzoeksgebied vast te

stellen. Dit helpt om een betere afweging te maken van de omvang van de negatieve impact van de geplande werken op het aanwezige bodemarchief.

Tot slot dient ook een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd te worden om na te gaan of binnen het onderzoeksgebied relevante archeologische sporen aanwezig zijn. Deze onderzoekstechniek biedt daarvoor voldoende ruimtelijk inzicht en is geschikt omdat een site zonder complexe verticale stratigrafie verwacht wordt. Afhankelijk van de dikte van de teelaarde in de zone waar afgravingen zullen gebeuren, kan het onderzoeksgebied verkleind worden tot de zones waar de bodemingrepen effectief het bodemarchief zullen verstoren.

Na elke nieuwe stap in het archeologisch vooronderzoek dient telkens opnieuw de afweging gemaakt te worden of bijkomend archeologisch vooronderzoek nodig is en welke onderzoeksmethodes hiervoor het meest aangewezen zijn.

3 Samenvatting

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied een hoog archeologisch potentieel kent. Het onderzoeksgebied bevindt zich op de zuidelijke flank van een cuesta, met de Durme naar het zuiden toe en verschillende beekjes langs het onderzoeksgebied. Gekende archeologische waarden dateren uit de steentijd, de metaaltijden, de Romeinse tijd, de middeleeuwen en de nieuwe tijd. Ze zijn gelegen op een gelijkaardige landschappelijke ligging op de flank van de cuesta. Het terrein is hoofdzakelijk in gebruik geweest als akkerland. Ook de aanwezigheid van zogenaamde bolle akkers op de percelen wijst op een gebruik lang als akkerland. Het westen van het terrein werd sinds de 20ste eeuw gebruikt als voetbalveld. De geplande werken zullen binnen het volledige onderzoeksgebied een negatieve impact op het bodemarchief hebben. Daaruit volgt dat bijkomend archeologisch vooronderzoek nodig geacht wordt in het kader van de geplande werken.

4 Bibliografie

4.1 Publicaties

Adams, R./S. Vermeire/G. De Moor/P. Jacobs/S. Louwye/P. Polfliet, 2002: *Toelichting bij de Quartairgeologische kaart. Kaartblad 15 Antwerpen*, Gent.

Ampe, C./R. Langohr, 2006: Voorstel uitgewerkt voorbeeld erkenningsdossier waardevolle site voor bodem. Bolle akkers – Land van Waas. Bijlage 7: Waardevolle site Land van Waas, in: *Project waardevolle bodems in Vlaanderen. Eindverslag*, Brussel, 157-173.

Toen, H. (ed.), 1989: *Temse en de Schelde van ijstijd tot Romeinen*, Brussel.

4.2 Websites

Cartesius (2018)

<https://www.cartesius.be>

Centrale Archeologische Inventaris (2018)

<https://cai.onroenderfgoed.be>

Databank ondergrond Vlaanderen (2018)

<http://dov.vlaanderen.be>

Geoportaal Onroerend Erfgoed (2018)

<https://geo.onroenderfgoed.be/>

Geopunt Vlaanderen (2018)

<http://www.geopunt.be/>

Inventaris Onroerend Erfgoed (2018)

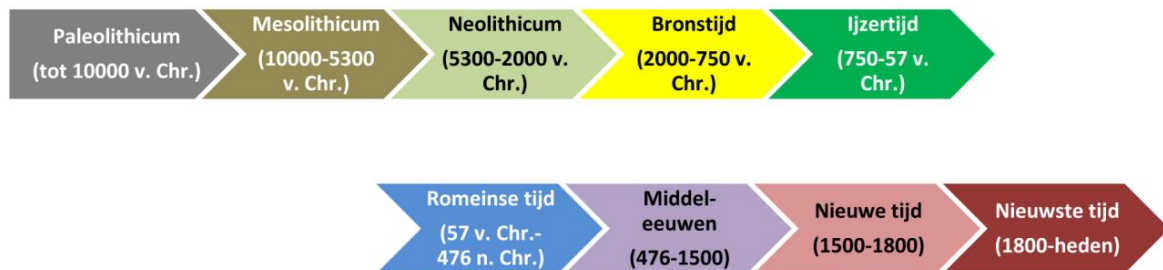
<https://inventaris.onroenderfgoed.be>

Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed Vlaanderen (2018)

<https://www.onderzoeksbalans.be>

5 Bijlagen

5.1 Archeologische periodes

5.2 Plannenlijst

Plannenlijst bureauonderzoek: projectcode 2018E288

Plan-nummer	Type	Onderwerp	Aanmaak-schaal	Aanmaak-wijze	Datum
P1	Kadasterplan	Locatie onderzoeksgebied	1:1	Digitaal	31/05/2018
P2	Topografische kaart	Locatie onderzoeksgebied	1:1	Digitaal	31/05/2018
P3	Bouwplan	Bestaande toestand	1:1	Digitaal	31/05/2018
P4	Bouwplan	Ontwerpen toestand	1:1	Digitaal	31/05/2018
P5	Hoogtemodel	Digitaal hoogtemodel terrein en omgeving	1:1	Digitaal	31/05/2018
P6	Hydrografische kaart	Locatie onderzoeksgebied	1:1	Digitaal	31/05/2018
P7	Doorsnede	Terreinverloop N-Z	1:1	Digitaal	31/05/2018
P8	Doorsnede	Terreinverloop W-O	1:1	Digitaal	31/05/2018
P9	Tertiaire geologische kaart	Locatie onderzoeksgebied	1:1	Digitaal	31/05/2018
P10	Quartairegeologische kaart	Locatie onderzoeksgebied	1:1	Digitaal	31/05/2018
P11	Bodemkaart	Locatie onderzoeksgebied	1:1	Digitaal	31/05/2018
P12	Bodemgebruikskaart	Locatie onderzoeksgebied	1:1	Digitaal	31/05/2018
P13	Historische kaart	Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden	1:1	Digitaal	31/05/2018
P14	Historische kaart	Atlas der Buurtwegen	1:1	Digitaal	31/05/2018
P15	Historische kaart	Atlas cadastral parcellaire de la Belgique	1:1	Digitaal	31/05/2018
P16	Topografische kaart	1909	1:1	Digitaal	31/05/2018
P17	CAI-kaart	CAI vondstlocaties onmiddellijke omgeving	1:1	Digitaal	31/05/2018
P18	CAI-kaart	CAI vondstlocaties ruime omgeving	1:1	Digitaal	31/05/2018

5.3 Fotolijst

Fotolijst bureauonderzoek: projectcode 2018E288

ID	Type	Onderwerp	Vervaardiging	Datum
F1	Luchtfoto	Toestand terrein 2017	Digitaal	31/05/2018
F2	Luchtfoto	Toestand terrein 1971	Digitaal	31/05/2018
F3	Luchtfoto	Toestand terrein 1979-1990	Digitaal	31/05/2018